

**ПРО СПІВВІДНОШЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ
З ОРГАНІЗОВАНОЮ ТА РЕЦИДИВНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ
(КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ)**

Розглянуто основні кримінологічні ознаки таких найбільш небезпечних видів злочинності, якими є професійна, організована та рецидивна злочинність. Наголошено на тому, що, незважаючи на тісний зв'язок цих видів злочинності, вони мають специфічні кримінологічні ознаки та детермінанти. Це повинно бути ураховано при розробленні і реалізації заходів запобігання цим видам злочинності.

Рассмотрены основные криминологические признаки таких наиболее опасных видов преступности, как профессиональная, организованная и рецидивная преступность. Указывается на то, что, несмотря на тесную связь этих видов преступности, они имеют специфические криминологические признаки и детерминанты. Это должно учитываться при разработке и реализации мер предотвращения этих видов преступности.

Main criminological features of the most dangerous types of crimes such as professional, organized and repeated crimes are researched in this article. It is pointed out that despite being closely connected, these types of crimes have distinctive criminological features and determiners. This should be taken into account while working out and realizing measures of prevention of these types of crimes.

Метою кримінологічної науки є філософське, соціологічне, психологічне вивчення такого негативного соціального явища, як злочинність. Але разом з тим вченими по-різному визначається поняття злочинності. І, як наслідок, даються різні визначення таких найбільш небезпечних видів злочинності, як професійна, рецидивна та організована. Дану проблему розробляли такі кримінологи та криміналісти, як В. І. Голіна, О. І. Гуров, І. М. Даньшин, А. Ф. Зелінський, С. М. Іншаков, І. І. Карпець, Р. Колдуел, Н. Ф. Кузнецова, О. М. Литвак, В. П. Філонов, Й. Шнайдер та ін. У науці існує безліч визначень понять цих видів злочинності, які різняться між собою цілою низкою кримінологічних ознак. Це, у свою чергу, призводить до неможливості чіткого розмежування професійної, рецидивної та організованої злочинності. Метою цієї роботи є визначення основних кримінологічних ознак даних видів злочинності та розмежування їх між собою, що є важливим для теорії та практики. Для теорії значення розмежування полягає в тому, що дослідники того чи іншого виду злочинності будуть сконцентровувати увагу саме на конкретному виді злочинності, яким може бути професійна, організована або рецидивна. Разом з цим

не можна забувати про взаємозв'язок цих видів злочинності. Практичне значення такого розмежування полягає в тому, що відповідні суб'єкти будуть займатися нейтралізацією саме основних факторів конкретного виду злочинності.

Злочинність є поняттям загальним, яке включає в себе велику кількість конкретних суспільно небезпечних діянь: корисливих, насильницьких, необережних тощо. Ми підтримуємо позицію І. М. Даньшина, який вважає, що злочинність – це відносно масове, історично мінливе, таке, що має певну територіальну та часову поширеність, соціальне явище, яке є цілісною, заснованою на статистичних закономірностях системою одиничних суспільно небезпечних діянь, що заборонені кримінальним законом [1, с. 55]. У свою чергу, ця система також становлять діяння, які вчинюються злочинцями-професіоналами, членами організованих злочинних груп та особами, які раніше притягувалися до кримінальної відповідальності (рецидивісти). Саме такий підхід до визначення понять професійної, організованої та рецидивної злочинності буде адекватним, науково обґрунтованим та логічним.

На наш погляд, професійну злочинність слід визначати як систематичну злочинну діяльність осіб, які мають відповідні знання, навички, прийоми та засоби, які застосовують при вчиненні злочинів, вважають цю діяльність основним своїм заняттям, що є головним чи додатковим джерелом їх доходу, і підтримують постійні зв'язки зі злочинним середовищем, сприймають його норми та правила. Виходячи з цього основними ознаками цього виду злочинності є вчинення злочинів, які мають ознаки злочинної діяльності (під нею слід розуміти систему передбачених кримінальним законом суспільно небезпечних діянь і тісно пов'язаних з ними дій, психологічно детермінованих загальним мотивом, реалізація якого планується суб'єктом через встановлення і досягнення корисливої мети). Особи, що вчиняють ці злочини, володіють певними знаннями, навичками, прийомами та засобами. Ці професійні якості можуть бути отримані даними особами упродовж здійснення злочинної діяльності, а також виконання ними роботи, яка не пов'язана з вчиненням злочинів. Ця діяльність приносить останнім основний або істотний додатковий дохід. Професійні злочинці підтримують зі злочинним середовищем постійний зв'язок і сприймають його норми та правила. Таке визначення дозволяє дати кримінологічну характеристику цього виду злочинності, виходячи з характеристики як самого злочину чи злочинів, так і осіб, які вчиняють ці злочини. Такий підхід дозволяє віднести той чи інший злочин до професійної злочинності. Слід відзначити і те, що, незважаючи на тісний зв'язок професійної злочинності з рецидивною та організованою, далеко не всі злочинці-

професіонали є судимими за вчинення злочинів і входять до складу організованих злочинних груп.

Серед вчених немає єдності щодо визначення поняття «організована злочинність» Так, А. І. Гуров під організованою злочинністю розуміє відносно масову поширеність стійких керованих злочинних спільнот, які створюють систему власної безпеки за допомогою корумпованих зв'язків і займаються злочинами як професією (бізнесом) [2, с. 207]. Тобто дослідник вважає, що професіоналізм є ознакою як професійної так і організованої злочинності. Але організована злочинність, поряд із цим, має і специфічну ознаку – наявність корумпованих зв'язків. Буквальне таумачення терміна «організована злочинність» дозволяє віднести до даної категорії будь-який злочин з ознакою організованості. У Законі України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» під організованою злочинністю розуміється сукупність злочинів, що вчиняються у зв'язку зі створенням та діяльністю організованих злочинних угруповань (стаття 1) [3]. Але, на наш погляд, слід погодитись із С. М. Іншаковим, який під організованою злочинністю розуміє інше явище. У процесі протидії з суспільством, на його думку, кримінальний феномен еволюціонував і йому вдалося знайти таку форму існування, яка робить його невразливим щодо антикримінального впливу держави та суспільства [4, с. 34]. Організованій злочинності притаманний високий рівень злочинної спеціалізації. Але він, на відміну від професійної злочинності, досягається завдяки наявності низки керівників проміжної ланки, які отримують накази від лідерів злочинних угруповань і передають їх безпосереднім виконавцям, чим гарантують безпеку керівників найвищої ланки, а також наявності не тільки організаторів та безпосередніх виконавців, а і підрозділів розвідки та контррозвідки, осіб, які займаються підкупом службових осіб, у тому числі і правоохоронних органів, осіб, які займаються вбивствами за наймом, підробленням документів тощо. Для організованої злочинності притаманним є використання великих коштів для забезпечення як самої злочинної діяльності організованих злочинних груп, так і безпеки такої діяльності. Для захисту своєї злочинної діяльності представники організованої злочинності можуть здійснювати вплив на суспільство з метою створення позитивного іміджу злочинців, підкуп свідків їх злочинної діяльності і навіть позбавлення останніх життя, залучення в свої ряди окремих політичних діячів і представників засобів масової інформації. Зрозуміло, що це не є притаманним для осіб, які займаються професійною злочинною діяльністю. Н. Ф. Кузнецова та Ю. Н. Аргунова називають ще декілька кримінологічних відмінностей професійної злочинності від організованої. Так, професійна злочинність виражається в індивідуальних злочинних

діяннях, які вчиняються з метою отримання коштів на власне існування; організована злочинна діяльність спрямована на отримання максимуму доходу (прибутку) як вид підприємницької діяльності. Другою важливою відмінністю є те, що професійний злочинець є носієм злочинної («злочинської») ідеології, він дотримується «злочинського закону» та зберігає «злочинську честь». Професійний злочинець є представником кримінальної («злочинської») субкультури, яка відрізняється за нормами поведінки, мовою (жаргон), творчістю, звичними зразками проведення відпочинку тощо. Представник організованої злочинності є носієм ринкової ідеології. Власна ідеологія у таких осіб відсутня. Він є представником масової культури споживання, тобто власна субкультура у нього також відсутня [5, с. 129]. Для організованої злочинності є притаманною широка консолідація та організація злочинних угруповань, що забезпечує протиправну діяльність з метою збільшення кримінального прибутку та посилення впливу на структури влади. Одним із напрямків діяльності злочинних організацій є збір «обцаку», що складається з внесків злочинців, а також окремих комерсантів та бізнесменів, професійних злочинців і спрямовується на підтримку злочинців у місцях позбавлення волі, надання останнім юридичної допомоги (діяльність адвокатів), підкуп працівників правоохоронних та судових органів. «Цей вид злочинної діяльності є характерним для «крадіїв у законі» [6, с. 600–601]. Тобто в цьому випадку професійна та організована злочинність взаємодіють між собою і професійні злочинці для забезпечення безпеки власної діяльності співпрацюють з представниками організованої злочинності. А в окремих випадках і самі керують таким видом злочинної діяльності. В. Зайцев справедливо наголошує на тому, що професійна злочинність (хоча і є однією із загроз безпеці держави у сфері економіки) через свою сталість, спадкоємність, поширеність зараз тісно пов'язана з організованою злочинністю, стає її елементом і тому негативний вплив професійної злочинності на економічну сферу здійснюється в межах організованої злочинності [7, с. 3]. Сучасну організовану злочинність характеризує ряд кримінологічних ознак. Так, остання має досить згуртований та стійкий ієрархічний характер; її представники діють в масштабі певного регіону, окремої галузі господарства (згідно з цим і виділяють рівні організованої злочинності); ця діяльність носить постійний (систематичний) характер; метою такої діяльності є отримання постійного та значного прибутку членами злочинних угруповань і, в першу чергу, їх керівниками; досить часто вона маскується використанням офіційних економічних та організаційних структур і корумпованими зв'язками представників організованої злочинності з діючими працівниками органів державної влади. В окремих випадках для забезпечення безпеки злочинної

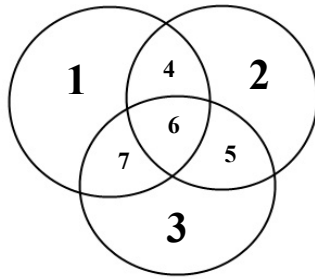
діяльності організатори злочинних угруповань самі йдуть у владу (балотуються в депутати різних рівнів). Автори праці, яка присвячена корисливій злочинній діяльності, розглядають організовану злочинну діяльність як сукупність злочинів, скоєних групами, що мають ознаки організації (статут, мету діяльності, керівника, підрозділи, матеріальне забезпечення – гроші, приміщення, транспорт тощо). На їх погляд, звужене розуміння організованої злочинності і зосередження зусиль на боротьбі з елітою злочинного світу послаблює протидію злочинній діяльності численних стійких груп, які діють на його периферії. Вони вважають, що головним в організованій злочинності є корисливість злочинної діяльності учасників кримінальних угруповань. Про організовану злочинність необхідно говорити лише за умови, коли виявляється спільна корислива злочинна діяльність членів організованої групи [8, с. 79]. З цим можна повністю погодитись. Дійсно, і професійна, і організована злочинність мають корисливу мету, що їх об'єднує. Але вони різняться іншими кримінологічними ознаками, про які зазначалося вище.

Другим видом злочинності, який має тісний зв'язок з професійною, є рецидивна злочинність. Поширеною є точка зору про те, що рецидивна злочинність – це сукупність вчинених на певній території протягом певного часу злочинів особами, раніше судимими [9, с. 36]. На наш погляд, таке визначення звужує поняття рецидивної злочинності. До рецидивних злочинів слід відносити всі злочини, що скоюються особами, які раніше вчиняли злочини, про що стало відомо правоохоронним органам, а також стало предметом законного на них реагування. У свою чергу, кримінологічний рецидив – це повторне вчинення злочину особою, яка була раніше судимою або зазнавала інших, передбачених законом, заходів впливу, що застосовуються судом замість покарання, незалежно від форми вини та наявності судимості. Тобто кримінологічний рецидив злочинів істотно відрізняється від кримінально-правового рецидиву, яким є вчинення нового умисного злочину особою, яка має судимість за умисний злочин. Виділяють також інші види рецидиву за різними підставами: пенітенціарний рецидив, рецидив тяжких і особливо тяжких злочинів, простий та складний, загальний та спеціальний. Кожна з цих класифікацій має своє теоретичне та практичне значення. Але головною ознакою для рецидивної злочинності є те, що новий злочин вчиняє особа, яка раніше вже вчинила злочин, іноді і не один. Ця злочинність є складовою частиною всієї злочинності. Вона має свою структуру та специфічні ознаки, якими можуть бути наступні: як правило, навмисний характер вчинених діянь; ступінь тяжкості злочинів, яка може характеризувати особистість рецидивного злочинця; кількість та якість вчинених злочинів; кількість

судимостей; наявність засудження за попередні злочини чи відбуття злочинцем покарання за ці злочини. Злочинці-рецидивісти є носіями злочинної субкультури. Вона може виступати своєрідним катализатором злочинної діяльності цих осіб. У місцях позбавлення волі створюються неформальні угруповання, які керуються «кримінальними авторитетами» та злочинцями-рецидивістами, які встановлюють неписані правила поведінки в місцях позбавлення волі, поширюють злочинну субкультуру серед засуджених. Це впливає на вибір поведінки осіб після звільнення з місць позбавлення волі. Дослідження рецидивної злочинності дозволяє зробити висновок про те, що рецидив злочинів передусім має пенітенціарну природу. І. М. Даньшин вважає, що три чверті випадків рецидивних злочинів припадає на осіб, які раніше вже перебували у виправно-трудоустановках [10, с. 92]. Окремі особи, які мають судимість за раніше вчинені навмисні злочини, маючи злочинний досвід, певні навички та вміння, відпрацьовані способи вчинення злочинів, здійснюють тривалу підготовку до їх вчинення. У таких випадках мова може йти про професійну злочинність осіб, які були раніше засуджені за вчинення злочину. Але не кожний рецидивіст може характеризуватися як професійний злочинець. І не поодинокими є випадки, коли професійний злочинець не має жодної судимості і не притягувався взагалі до кримінальної відповідальності за вчинення злочинів. Даний факт може бути обумовлений високою професійністю та спеціалізацією такого злочинця. На наш погляд, не можна погодитись з С. Ю. Часноком, який вважає, що професійна злочинність є відносно самостійним видом рецидивної злочинності, яка пов'язана з нею багатьма кримінологічними характеристиками [11, с. 120].

З іншого боку, рецидивна злочинність може бути пов'язана з організованою злочинністю. Як наголошує С. А. Маслов, у частини рецидивістів спостерігається бажання до створення та керівництва злочинними групами, до вчинення злочинів у складі організованих злочинних формувань. Лідери та «авторитети» кримінального середовища, створивши стійкі злочинні групи, здатні достатньо ефективно протидіяти правоохоронним органам та активно просувати своїх представників до органів державної влади [12, с. 61].

Підбиваючи підсумки, слід зазначити, що професійна злочинність має тісний зв'язок з такими небезпечними видами злочинності, як організована та рецидивна. Але цей зв'язок не позбавляє її специфічних кримінологічних ознак які притаманні лише професійній злочинності. Зв'язок розглянутих видів злочинності можна відобразити схематично:

1 – професійна злочинність; 2 – організована злочинність; 3 – рецидивна злочинність; 4 – організована злочинність професійних злочинців; 5 – організована злочинність осіб, які раніше вчиняли злочини; 6 – організована злочинність осіб, які раніше вчиняли злочини, що має ознаки професіоналізму; 7 – професійна злочинність осіб, які раніше вчиняли злочини.

Така класифікація є умовною кримінологічною класифікацією, але має, на наш погляд істотне теоретичне і практичне значення. Останнє полягає в тому, що в ході розроблення заходів спеціально-кримінологічного попередження цих видів злочинності слід ураховувати фактори, які сприяють професійній, організованій та рецидивній злочинності, і здійснювати комплексний вплив з метою їх нейтралізації. Однак, вищевказане стосується лише окремих кримінологічних аспектів зв'язку професійної злочинності з організованою та рецидивною і потребує подальшого дослідження.

Список літератури: 1. Даньшин И. Н. Общетеоретические проблемы криминологии : монография / И. Н. Даньшин – Х. : Прапор, 2005. – 224 с. 2. Гуров А. И. Професиональная преступность: прошлое и современность / А. И. Гуров. – М. : Юрид. лит., 1990. – 304 с. 3. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : закон України від 30 черв. 1993 р. № 3341–XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 35. – Ст. 358. 4. Иншаков С. М. Криминология : практикум / С. М. Иншаков. – М. : Юриспруденция, 2001. – 304 с. 5. Криминология : [учеб. пособ. для вузов] / Н. Ф. Кузнецова, Ю. Н. Аргунова. – М. : Зерцало-М, 2001. – 208 с. 6. Криминология : [учеб. для юрид. вузов] / А. И. Долгова. – М. : Инфра М – НОРМА, 1997. – 784 с. 7. Зайцев В. Экономическая безопасность и правоохранительные аспекты её обеспечения / Зайцев В. // Профессионал. – 2005. – № 3. – С. 2–5. 8. Зелінський А. Ф. Корислива злочинна діяльність / А. Ф. Зелінський, М. Й. Коржанський. – К. : Генеза, 1998. – 144 с. 9. Курс криминології : Особлива частина : [підруч. для юрид. ВУЗів : у 2 кн.] / М. В. Корнієнко, М. І. Мельник та ін. ; за заг. ред. О. М. Джузи. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 480 с. 10. Даньшин И. М. Усталені форми злочинності: кримінологічний нарис / І. М. Даньшин. – Х. : Атіка, 2002. – 110 с. 11. Часнок С. Ю. Криминологическая характеристика рецидивной и профессиональной преступности / Часнок С. Ю. // Вестник Акад. МВД Республики Беларусь. – 2008. – № 1 (15). – С. 116–120. 12. Маслов С. А. Проблемные вопросы борьбы с рецидивной и профессиональной преступностью // Криминологические и уголовно-правовые проблемы борьбы с отдельными видами преступлений. – М. : Акад. упр. МВД России. – 2001. – 234 с.

Надійшла до редколегії 23.09.2009